

OBRAZ SLOVENSKA V DRUHOREPUBLIKOVÉM A PROTEKTORÁTNÍM ČESKÉM DENNÍM TISKU

Pavel Večeřa

Abstrakt

Příspěvek prezentuje obraz Slovenska ve vybraných českých tištěných médiích, v denících *Lidové noviny*, *Venkov* a *Právo lidu* (*Národní práce*), v období druhé republiky a v prvních měsících po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Text pracuje pouze s články komentářového charakteru, které pocházejí od redaktorů nebo externích spolupracovníků zkoumaných listů. Vzhledem k tomu, že tištěná média byla v tomto období výrazně regulována a přísně cenzurována, budou objektem pozornosti příspěvku také interní instrukce a kontrolní mechanismy, které ovlivňovaly výsledné mediální produkty. Zájem věnovaný v českých médiích Slovensku v jeho autonomní podobě odrážel úsilí druhorepublikového establishmentu o rychlou stabilizaci státoprávních poměrů Mnichovskou dohodou oslabené republiky, přičemž byl zdůrazňován především motiv česko-slovenské jednoty. Oproti tomu po vzniku samostatného slovenského státu a po následném vytvoření protektorátu v nacisty okupovaných českých zemích témata spojená se Slovenskem z analyzovaných českých novin rychle ustupovala.

Klíčová slova

Slovensko – Protektorát Čechy a Morava – druhá republika – protektorátní žurnalistika – kolaborace

ÚVODEM

Dlouhodobá nespokojenost části slovenských elit i společnosti s čechoslovákismem první republiky, s určitou českou přezíravostí vůči Slovensku, ale hlavně se stále ještě omezenou rolí Slováků při řízení a správě vlastní země, vyústila po zabraní pohraničí českých zemí Německem na podzim 1938 ve státoprávní přestavbu vedoucí ke vzniku autonomního Slovenska v rámci československého státu (Gebhart – Kuklík, 2004, s. 73 – 80). Vůdčí postavení si nyní na Slovensku uzurpovala Hlinkova Slovenská ľudová strana (HSLS), která zde záhy zavedla režim, v němž nebylo tribuny pro politické oponenty (Gebhart – Kuklík, 2004, s. 91 – 92). Brzy se v kruzích radikálních luďáků začaly šířit představy o úplném osamostatnění Slovenska, podporované především nacisty. Existence Česko-Slovenska se díky luďáckému separatismu ocitala nejen ve vnějším ohrožení ze strany expanzionistického nacistického Německa, ale i v ohrožení vnitřním (Maršálek, 2002, s. 14). Ochota Slovenska řízeného ne zcela čitelnou reprezentací HSLS se stávala důležitým prvkem posilujícím anebo naopak oslabujícím vyhlídky čs. státu na přežití v okamžiku, kdy zápasil o své holé bytí.

Za těchto okolností nabyla pozornost věnovaná Slovensku na stránkách českého tisku na významu, ba v určitých časových momentech na osudové naléhavosti. Bylo to již

za situace, kdy se český tisk nepohyboval v mantinelech liberálně demokratického právního režimu, neboť vyhlášením mobilizace 23. září 1938 vstoupila ČSR podle vyhlášky č. 183/1938 Sb. do branné pohotovosti. 26. září 1938 pak došlo ke zřízení Ústřední cenzurní komise (ÚCK), která byla zformována při ministerstvu vnitra. V průběhu pomnichovské a druhé republiky přitom došlo k dalšímu utužení tiskových poměrů i cenzury (Pasák 1980, s. 41 – 45). Nedlouho před březnovou okupací českých zemí nacistickým Německem bylo centrálním orgánem cenzury v Česko-Slovensku Ústředí tiskové dozorcí služby (ÚTDS). „Cenzuru vykonávali úředníci tiskové dozorcí služby, kteří byli přímo v redakcích listu, přičemž byli řízeni pražským ústředím této dozorcí služby.“ (Pasák, 1980, s. 45). K 1. březnu 1939 byla cenzura dále zpřísněna Souborným přehledem pokynů pro tiskovou přehlídku.

I v podmínkách druhé republiky, která se již definovala jako „autoritativní demokracie“ a zmocňovacím zákonem výrazně omezila moc legislativy ve prospěch exekutivy, zůstal zachován – byť v deformované podobě – pluralitní stranickopolitický systém, tvořený nyní Stranou národní jednoty (SNJ) určenou k vládnutí a povinně opoziční Národní stranou práce (NSP), která představovala nesměle kritickou platformu, jež z řady důvodů o přístup k moci vážně usilovat nemohla. Pod povrchem obou těchto „střešových uskupení“ ovšem přežívaly relikty stranickopolitického pluralismu z doby první republiky, znatelné i na stránkách přežívajícího politického tisku (Končelík – Večeřa – Orság, 2010, s. 75 – 82).

Cílem tohoto příspěvku je analýza témat spjatých se Slovenskem, jež se v českém tisku objevovaly od zhroucení první republiky v důsledku přijetí mnichovského diktátu do vypuknutí druhé světové války, tedy v období druhé republiky a v prvních více než pěti měsících existence Protektorátu Čechy a Morava. Během tohoto časového segmentu došlo k zásadním státoprávním a politickým změnám v životě českých zemí, k jejich okupaci cizí, bytostně nepřátelskou, potenciálně zničující okupační silou, na druhé straně si však kulturní sféra – a s ní i český tisk – ještě v počátcích protektorátu udržovaly jistý stupeň autonomie, takže ani tištěná média v Čechách a na Moravě nebyla dosud pouhým echem vůle okupační moci.

Současně je však třeba mít na paměti, že způsob, forma i míra regulace a kontroly českého legálně vycházejícího tisku se po 15. březnu 1939 zásadně zpřísnily, zefektivnily a především zacílily ke zcela jiným záměrům, než tomu bylo doposud (Končelík, 2008, s. 295 – 311). Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939 došlo k úpravě pozice Ústředí tiskové dozorcí služby (ÚTDS) při tiskovém odboru předsednictva ministerské rady (TO PMR) v čele se Zdeňkem Schmoranzem (17. březen 1939), souběžně byla zřízena prozatímní německá služebna pro tisk, transformovaná v tiskový odbor při kulturně politickém oddělení Úřadu říšského protektora (ÚŘP), jehož vedou-

cím se 12. června 1939 stal Wolfgang Wolfram von Wolmar,¹ jemuž byl podřízen i TO PMR. Cenzuru v této době popsal vynikající znalec protektorátních médií Tomáš Pasák takto:

„Noviny a časopisy byly sledovány nejen tiskovým odborem předsednictva ministerské rady, ale také oddělením pro tisk při kulturně politickém oddělení úřadu říšského protektora, dále gestapem a nacistickou bezpečnostní policií. Zároveň byl tisk pod přímým dozorem protektorátního ministerstva vnitra a jeho příslušných orgánů, především však policejních ředitelství [...]. Cenzura protektorátního tisku byla jak předběžná, tak průběžná a následná.“ (Pasák, 1980, s. 53).

Cenzura tedy fungovala jak po linii protektorátní, tak okupační, přičemž v prvním období protektorátu, zhruba do vypuknutí druhé světové války, si reálný vliv na tištěná média udržoval ještě i protektorátní establishment, který zdaleka nebyl jen nástrojem kolaborace, natožpak kolaboračního aktivismu, ale naopak často v mezích svých možností usiloval o pasivně rezistentní přístup vůči německým okupantům projevující se především ve zdržování, jehož cílem byla retardace okupačních opatření omezujících už tak slabou a v zásadě jen fiktivní autonomii protektorátu. Převažujícím étosem českého tisku bylo tehdy národně sebezáchovné úsilí, obranný nacionalismus okupovaného národa, který se mj. projevoval i ve vystupňovaném zájmu o českou kulturu a umění, o minulost vlastního národa, o češtví jako takové.

Vzhledem k tomu, že analýza veškerého českého denního tisku vycházejícího v tomto období by přesahovala omezené možnosti příspěvku, bylo nutné přistoupit k redukci počtu zkoumaných titulů vedoucí k vytvoření sondážního vzorku tří reprezentativních raniků, Lidových novin, Venkova a Práva lidu (od 1. ledna 1939 Národní práce), jež byly podrobeny komparativní (historickosrovnávací) analýze. Jako objekt výzkumu byl definován obsah výše zmíněných tří českých protektorátních deníků, respektive byly vybrány takové texty, jejichž autory byli redaktoři sledovaných listů, případně jejich externí spolupracovníci podílející se na utváření charakteru analyzovaných médií.

S ohledem na prvorepublikové východisko pravolevého politického spektra byl k analýze vybrán deník Venkov, který byl v době první republiky ústředním tiskovým orgánem pravostředové Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (agrární strany), v době republiky druhé nejvlivnějším listem konzervativně autoritativní

¹ Vedoucím kulturně politické oddělení při Úřadu říšského protektora (ÚŘP) byl Karl Alex von Gregory, od roku 1942 Martin Wolf. Funkci vedoucího tiskového odboru při kulturně politickém oddělení ÚŘP, která představovala klíčovou pozici v kontextu ovládnání českého protektorátního tisku, zastával Wolfgang Wolfram von Wolmar, od roku 1943 pak Arthur Söhnel. Šéfem tiskového odboru předsednictva ministerské rady (TO PMR) byl do 25. srpna 1939 Zdeněk Schmoranz, jeho krátkodobým nástupcem Arnošt Bareš, od 12. září 1939 pak František Hofman, od března 1941 do konce války Ctibor Melč. (Pasák, 1980, s. 64 – 65).

Strany národní jednoty (SNJ); dále deník Právo lidu (Národní práce), jenž vycházel ze sociálně demokratických pozic a v době druhé republiky fungoval jako klíčový tiskový reprezentant Národní strany práce (NSP); a konečně jako zástupce kdysi středového, souběžně i nadstranického tisku Lidové noviny. Venkov a Právo lidu (Národní práce) nyní už spíše jen formálně reprezentovaly zájmy dvou předních „stavů“ – Venkov rolnictva a Právo lidu (Národní práce) dělnictva. Lidové noviny představovaly typ intelektuálně náročného a kultivovaného listu adresovaného české inteligenci.

VÍDEŇSKÁ ARBITRÁŽ

Vídeňskou arbitráž, jakousi slovenskou obdobu Mnichova, jejíž výsledek se v raních objevil 4. listopadu 1938, traktovaly analyzované listy s nižší intenzitou zájmu i tragického patosu než odstoupení českého pohraničí Německu.

Obecně převládalo nejenom zklamání, ale i překvapení nad rozsahem zabraného území, neboť zahraničněpolitické komentáře – zvláště ve Venkovu – lícily v dnech bezprostředně předcházejících arbitráži postoj Německa jako vcelku pročeskoslovenský. Německo skutečně nemělo zájem na společné polsko-maďarské hranici, jinak však nemínilo ukládat Maďarsku větší meze zdrženlivosti. Lidové noviny komentovaly z hlediska geopolitického vídeňskou arbitráž jako ústup říše promaďarskému tlaku Itálie. Obdobně hodnotily vídeňský diktát i Venkov a Právo lidu. „Není pochyby o tom, že v zájmu upevnění osy Berlín – Řím byly učiněny ústupky maďarským požadavkům, které se těšily přízni Říma.“²

Arbitráž byla přitom obecně chápána co do rozsahu i tvrdosti jako slovensko-podkarpatorská obdoba Mnichova. Tón komentářů se ve všech třech sledovaných listech naprosto shodně nesl ve znamení dovršené tragédie. „Nám vzaly hory a jim zase nechali jenom hory,“³ napsal ve svém úvodníku ze 4. listopadu 1938 Venkov. Arbitráž zabrala nejúrodnější jižní oblasti obou zemí, přičemž Podkarpatskou Rus připravila i o její „nejkrásnější a největší města“. Přesto byla hlavní pozornost analyzovaných listů upřena na Slovensko, jehož územní ztráty byly – vyjma záboru Košic – v pesimistické verzi očekávání tušeny. Důvody tohoto zájmu byly zřetelně spjaty s problematikou „slovenské otázky“.

Lidové noviny, Venkov a Právo lidu ovšem nacházely také pozitivní aspekty vídeňské arbitráže. Podstatou jednoho z nejfrekventovanějších východisek byl mylný předpoklad, že důsledkem slovenských a podkarpatorských územních ztrát bude posílení československé státní jednoty. Tento předpoklad vycházel z přesvědčení, že oba národy, oslabené politicky, hospodářsky i kulturně, se úžeji přimknou k obdobně postiženým Čechům, a že jejich politické elity zklamané postojem Maďarska, ale i Polska, a nakonec

² V. Ch. (V. Charvát): Tragedie dovršena. Právo lidu 47, 1938, č. 260, 4/11, s. 1.

³ drk. (F. Kahánek): Vyhrnout rukávy a jít do práce. Venkov 33, 1938, č. 260, 4/11, s. 1.

i Německa, pochopí význam „trojjediné“ státoprávní jednoty pomnichovského Československa. „Trojjedinou bolestí postižení, trojjediné zvedněme úsilí a trojjediné bude i vítězství Čechů, Slováků a Podkarpatorusů,“⁴ napsal Eduard Bass v úvodníku Lidových novin nazvaném *Nové Československo*. Tento směr úvah naplnil v následujících dnech po vídeňské arbitráži většinu komentářů Lidových novin, Práva lidu a Venkova mírně optimistickým pohledem.

Jako nezpochybnitelné pozitivum vídeňské arbitráže se jevílo ukončení období územních ztrát, jež započalo před více než měsícem mnichovskými událostmi. Komentáři analyzovaných listů byli shodně přesvědčeni, že po obou radikálních územních záborech již nezbyvá nic, co by bylo možné z těla československého státu ještě vyrvat. Panovala rovněž důvěra, že stát je již za peřejemi kritických okamžiků, jež ohrožovaly samu jeho existenci, a proto se budoucnost v této rovině jevíla téměř optimisticky. Odrazilo se to i v tónu, s nímž Venkov srovnával v jednom ze svých úvodníků postavení Čechů, Slováků a Podkarpatorusů v roce 1938 a před dvaceti lety.

„Pořád jsme na tom lépe, než jsme byli před dvaceti lety. Tehdy nebylo národní individuality slovenské, Karpatorusové neměli národního života a nám hrozilo krajské rozdělení Čech a udušení v celkovém moři našich sousedů. Dnes žijeme chudí, ale na svém.“⁵

ŽILINSKÁ DOHODA A SLOVENSKÝ SEPARATISMUS

Nejcitlivějším vnitropolitickým problémem druhé republiky byl poměr českých zemí a Slovenska, kde se vzdor autonomii stupňovaly nacionální požadavky HSLS, ba u radikálního křídla luďáků se prosazovaly představy o úplné samostatnosti Slovenska.

„Fenomén slovenského separatismu nakonec skutečně vedl k zániku československé státnosti a nepřímou i k otevřenému ovládnutí zbytku českých zemí nacistickým Německem ve formě protektorátu. Reflexe tzv. slovenské otázky na stránkách tří analyzovaných raníků je v kontrastu s jejím významem překvapivě slabá, a to jak po stránce kvantitativní, tak kvalitativní. Je možné, že si část českých žurnalistů ani neuvědomovala, jak hluboké rozpory se nahromadily v česko-slovenských vztazích a nakolik se část slovenské politické elity vzdálila myšlence funkčního československého státu.“ (Večeřa, 1999, s. 138).

Autonomizaci Slovenska ze 6. října 1938 viděly analyzované raníky odlišně, odmítavým stanoviskem se netajilo hlavně Právo lidu. Bývalý československý ministr, rozhodný čechoslovakista Ivan Dérer, např. konstatoval, že „zvrátenie zahraničných predpo-

⁴ Bass, Eduard: *Nové Československo*. Lidové noviny 46, 1938, č. 555, 4/11, s. 1.

⁵ drk. (F. Kahánek): *Vyhrnout rukávy a jít do práce*. Venkov 33, 1938, č. 260, 4/11, s. 1.

kladov urobilo mnohé, čo sa na Slovensku posledne stalo, logickým dôsledkom,⁶ souběžně si uvědomoval, že nyní půjde zejména o udržení existence společného státu.

„Oba další listy reflektovaly Žilinskou dohodu také jako okolnostmi vynucenou nezbytnost, avšak nevzdávaly se naděje, že autonomizace zásadním způsobem přispěje k vyjasnění česko-slovenských vztahů.“ (Večeřa, 1999, s. 138). Zatímco Venkov přidržoval tuto naději ve střízlivých mezích, Lidové noviny vítaly Žilinskou dohodu téměř pateticky. Deník ve svých komentářích vyslovoval poněkud důvěřivé přesvědčení, že autonomie znamená odvrácení nebezpečí slovenského separatismu (Večeřa, 1999, s. 138 – 139). Brzy ovšem analyzovaný tisk zaregistroval negativní důsledky slovenského vnitropolitického vývoje, přičemž zvláště nepříznivě byla pocítována slovakizace státní správy, často doprovázená psychickým terorem vůči českým zaměstnancům. Vzдор tomu trvala u Venkova i Lidových novin naděje na příznivé řešení česko-slovenského poměru.

Později se strategie tří zkoumaných raníků dále vyvíjela, přičemž možno říci, že Lidové noviny reagovaly především mlčením. List si počínal, jako by autonomizace splnila svůj účel, ba dokonce tak, jako by Slovensko vůbec neexistovalo; např. mezi listopadem 1938 a 12. březnem 1939 neuveřejnily noviny žádný úvodník, který by byl věnován slovenské tematice. List přijal tak důslednou „strategii mlčení“, že ji v oblasti úvodníku nezasáhla ani návštěva nového prezidenta Emila Háchy na Slovensku na přelomu let 1938 – 1939 (Večeřa, 1999, s. 139).

Právo lidu

„zvolilo ve vztahu ke slovenským událostem statečnější strategii. Zaměřilo se na kritiku klerikálně autoritativního vládního systému, jenž se na Slovensku začal uplatňovat záhy po autonomizační Žilinské dohodě: [...] dr. Tiso v projevu, učiněném v Banské Bystrici, vyslovil se pro autoritativní stavovský stát [...]. Netřeba jistě dokazovat, že stavovský stát není demokratickou republikou,“

napsal Josef Martínek v úvodníku příznačně nazvaném *Roztrhaná magna charta*. Pro svou argumentaci obhajující platnost demokracie i na Slovensku se deník neváhal obrátit rovněž na Pittsburskou dohodu:

„jestliže Slovensko dostalo autonomii v duchu této dohody, musí naplňovat i ostatní její klauzule, tedy být mimo jiné demokratické. Právo lidu soustavně kritizovalo rychlý postup totalitizace Slovenska, v první řadě nedemokratickou formu voleb do prvního slovenského sněmu. V posledních deseti týdnech existence Č-SR se pak list v transformované podobě Národní práce zaměřil na obhajobu zachování česko-slovenského státu. Deník velmi ostře odsuzoval postoje separatistického křídla HSES reprezentovaného především V. Tukou, F. Ďurčanským

⁶ Dérer, Ivan: Smernice našej politiky na Slovensku. Právo lidu 47, 1938, č. 238, 9/10, s. 1.

a Š. Machem [...]. V prvním březnovém týdnu, kdy slovenská krize spěla ke kulminaci, se zos-
třila také kritika Národní práce.“ (Večeřa, 1999, s. 139 – 140).

Venkov naopak sledoval slovenský vývoj zprvu s určitými sympatiemi a separatism-
mus viděl jako

„dočasný výstřelek opožděné národní revoluce. Jeho počáteční shovívavý postoj vycházel
z přesvědčení, že porevoluční radikalismus je přirozený a stejně přirozeně pomine. [...]. Mno-
hem citlivěji již deník vnímal protičeskou hysterii, třebaže i zde se Venkov pokoušel vcítit do
slovenských nálad. Taktiku listu by bylo lze shrnout takto: vstřícnost vůči slovenským nacio-
nálním požadavkům a bagatelizace tamního separatismu.“ (Večeřa, 1999, s. 140).

Vzdor doufání v uklidnění radikalismu ovšem rostla váha separatistického křídla
v HSLS.

„V době vánoční cesty prezidenta Háchy na Slovensko, kdy vrcholily naděje na obnovení ná-
rodnostní i politické shody mezi Čechy a Slováky, převládala v komentářích Venkova zasně-
ných slovenské problematice důvěra v budoucnost československé státní jednoty. Když se tato
důvěra nenaplnovala, dostávalo se do popředí pozornosti deníku téma tzv. „tří prutů Svatopl-
kových“, v němž se již zřetelně odrážela úzkost z rozkladu státu. Přesto Venkov líčil sloven-
skou politickou scénu i nadále vcelku příznivě.“ (Večeřa, 1999, s. 140 – 141).

Tak např. napsal, že

„odpovědní činitelé na Slovensku jsou si vědomi, že jen spolupráce s Čechy v rámci našeho
společného státu obrodí slovenský národ a zabezpečí slovenskou zemi. Jestliže jsou dosud pro-
duy, které směřují jinam, musí být v zájmu Slovenska samého potlačeny.“⁷

„Jádro slovenské politické elity pak v předvečer krize list charakterizuje dobrou, avšak slabou
vůli ve vztahu k hrstce nacionálních radikálů. Česko-slovenský nesoulad je podle deníku pře-
devším jejich dílem. Až do samotného březnového konce republiky přitom Venkov označoval
radikály jako málo početné křídlo luďáků, jejichž halasnost předčí jejich význam. V tomto du-
chu vedl také list protiseparatistickou kampaň po sesazení Tisovy vlády (10. 3. 1939).“ (Večeřa,
1999, s. 141).

ROZBITÍ STÁTU A OKUPACE

V samotný den německé okupace, 15. března 1939, byly analyzované listy zaplněny
informacemi a komentáři vztahujícími se k událostem předchozího dne, kdy byl v Bra-
tislavě vyhlášen samostatný „slovenský štát“. Titulní stránky zkoumaných deníků byly

⁷ R. K. (R. Korčák): Praha – Berlín, Praha – Bratislava. Dvě politické linky, na kterých se nesmí stát havárie.
Venkov 34, 1939, č. 55, 5/3, s. 1.

takřka bezvýhradně věnovány zprávám o vývoji na Slovensku. Komentáře ovládaly tři klíčové postoje: bolestné vědomí ztráty Slovenska, trpké rekriminace vůči Slováckům a deklaratorní přání úspěchu slovenské státnosti s podtónem ironizujícím i zpochybňujícím její skutečnou hodnotu. „S bolestí v duši píšeme tyto řádky, kterými se loučíme se Slovenskem,“ psal Venkov.

„14. března 1939 odloučilo se Slovensko od republiky Česko-Slovenské a počalo samostatný státní život, který již není žádnými formálními svazky spjat se státním životem českého národa. Vývoj událostí při úpravě vztahů mezi Čechy a Slováky nabyt v posledních 24 hodinách tak rychlého spádu, že nic nemohlo jej zadržet,“

konstatoval v článku Slovensko se prohlásilo samostatným státem Rostislav Korčák.⁸

Obdobně fatalistické hodnocení zaujal Vincenc Charvát v *Národní práci*: „Tato všechna fakta včerejšího dne nutno vzít na vědomí. Jsou drsná a těžká, jako všechny skutečnosti, které postihly náš národ od podzimních dnů minulého roku.“⁹

Tendence k rekriminacím se výrazněji projevovaly v *Lidových novinách* a *Národní práci* než ve *Venkovu*, který se v tomto kontextu omezil pouze na konstatování předčasnosti slovenské reakce a na případnou možnost dále řešit konfliktní momenty jednáním.

„Není pochyby, že sporné otázky a nedorozumění, jež byly mezi Čechy a Slováky, mohly se vnitropoliticky v rámci společné republiky při dobré vůli obou stran dohodou ústřední vlády pražské a předsednictva sněmu bratislavského bez velkých potíží pokojně k uspokojení životních zájmů obou národů rozřešit.“¹⁰

S tématem „slovenské viny“ nejzřetelněji pracovala *Národní práce*; rekriminace směřovaly jednak ke zdůraznění českého příspěvku na „osvobození Slovácků z tisíciletého maďarského jařma“, jednak k upozornění na skutečnost, že to byl právě versailleský mírový systém, který prostřednictvím Československé republiky slovenskou národní emancipaci politicky ukotvil v mezinárodním kontextu.

Nejtolerantněji se v souvislosti s vyhlášením „slovenského štátu“ vyslovil *Venkov*, který již v období pomnichovském a druhorepublikovém projevoval vůči slovenským národním požadavkům značnou míru chápavosti.

„V této chvíli, kdy nejbližší naši pokrevní bratři, s nimiž jsme společně před dvaceti lety budovali politický, hospodářský, kulturní a sociální život,“ psal R. Korčák, jenž ve *Venkovu* sledoval slovenskou problematiku,

⁸ R. K. (R. Korčák): Slovensko se prohlásilo samostatným státem. *Venkov* 34, 1939, č. 63, 15/3, s. 1.

⁹ Ch. (V. Charvát): Schůze ministerské rady. *Národní práce* 1, 1939, č. 74, 15/3, s. 1.

¹⁰ In: R. K. (R. Korčák): Slovensko se prohlásilo samostatným státem. *Venkov* 34, 1939, č. 63, 15/3, s. 1.

„nastupují novou samostatnou životní pouť, nemáme jiného pocitu, než upřímné, bratrskou láskou diktované přání, aby jejich naděje do samostatného státu vkládané, se splnily [...]. Dej Bůh, aby se jim v úsilí o samostatné přemáhání velmi těžkých překážek na poli státního života dobře vedlo a aby životní úroveň slovenského lidu za nových podmínek nebyla otřesena.“¹¹

Mnohem chladněji, ba příkře a především s netajenou skepsí vůči ekonomickému a politickému potenciálu „nezávislého“ Slovenska hodnotila vyhlášení samostatnosti Národní práce: „Slovenští poslanci včera rozhodli, že povedou slovenský národ jinou cestou. Vzali na sebe nesmírně těžké břímě odpovědnosti. Bylo-li jejich usnesení správné, o tom rozhodnou dějiny.“¹² Celkem shodně se ovšem všechny analyzované listy vyslovovaly pro co nejlepší sousedské vztahy se samostatným Slovenskem.

„Loučíme se se svými slovenskými bratry a z hloubi duše je ubezpečujeme, že není a nebude mezi námi trpkostí, ale korektní a upřímné vztahy. Rádi budeme plnit svou samozřejmou povinnost, spoluvytvářející ovzduší sousedské důvěry a přátelství také a zejména v poměru k tomuto novému svému sousedu, k samostatnému státu Slovenskému.“¹³

Vyhlášení suverénního slovenského státu se bytostně dotýkalo okleštěného zbytku českých zemí. Stránky analyzovaných listů obsahovaly již 15. března 1939, vedle obligátních výzev ke klidu, rozvaze a pořádku, také zřetelně vyjádřené obavy o ohroženou státní samostatnost toho, co po odtržení Slovenska z bývalé Č-SR zůstávalo. Raníky vyjadřovaly zastřené obavy z německého zásahu, který by následoval po případném střetu Čechů a Němců. Analyzované listy si uvědomovaly, že německý zásah do poměrů v českých zemích visí ve vzduchu, a proto se snažily především apelativně pacifikačními výzvami působit na české obyvatelstvo ve smyslu zachování klidu a pořádku. O nebezpečí německé intervence se však psalo zastřeně a o výtkách nacistického souseda na adresu zanikající republiky se mlčelo. Venkov se v bezmocně groteskním „obranném“ gestu pokusil některé případné německé záminky k zásahu bagatelizovat právě poukazem na ohled na Slovensko, jež prý mělo zdržovat např. řešení židovské otázky.

„K říšskoněmecké stížnosti na pomalost konsolidace vnitřních poměrů v Čechách a na pomalé odstraňování zbytků Benešova tábora, z něhož Říše vyvozovala i obavy z návratu benešovských metod, z české strany se právem poukazuje, že rychlá konsolidace byla brzděna nejvíce stálými potížemi ze slovenské strany o vyjasnění vzájemného poměru. Názorným příkladem může tu být židovská otázka. Na české straně byly předpoklady k rychlejšímu a ráznějšímu vyřízení než na straně slovenské. Je známo, že právě některé slovenské kruhy brzdily celostátní vyřešení této otázky. Nutno ovšem přiznat, že zase na druhé straně ke zbytkům marxismu byli Slováci rychlejší než my v Čechách. Je jisté, že Říše právě na těchto třech věcech, zbytky Be-

¹¹ Tamtéž.

¹² Ch. (V. Charvát): Schůze ministerské rady. Národní práce 1, 1939, č. 74, 15/3, s. 1.

¹³ In: R. K. (R. Korčák): Slovensko se prohlásilo samostatným státem. Venkov 34, 1939, č. 63, 15/3, s. 1.

nešových lidí, zbytky marxismu a židovská otázka, posuzovaly vývoj k vnitřní konsolidaci u nás. Právě tím, že rozdílná hlediska Slováků a Čechů k té či oné ze tří otázek nevedla k rychlému řešení, usuzovalo se v Říši na určitou neochotu z české strany, ač ve skutečnosti o neochotu nešlo. Nyní, kdy my v Čechách i Slováci ve své zemi budeme si odpovídat za své vlastní věci, musíme dokázat ochotu, dospět rychle ke konsolidaci v duchu mnichovských a vídeňských rozhodnutí. A protože garance hranic závisela a závisí podle těchto dohod jediné od Německa a od sousedů, byli jsme ve značné nejistotě i zde.¹⁴

Všechny zkoumané raníky ovšem ještě v samotný den nacistické okupace vyjadřovaly svou víru v zachování existence alespoň formálně nezávislého českého státu, nejistota a obavy z budoucího vývoje však probleskovaly téměř z každého jejich řádku.

SLOVENSKO Z PROTEKTORÁTNÍ PERSPEKTIVY

V prvotní etapě existence protektorátu se slovenská problematika – zvláště ve srovnání s předchozím obdobím – ze zorného pole sledovaných deníků víceméně vytratila. Pouze Venkov – a v něm pak především redaktor Korčák – se snažil soustavněji reflektovat poměry, jež na Slovensku nastaly po vyhlášení samostatnosti.

„Češi v Protektorátě nedělají aktivní zahraniční politiku. Nezříkají se však aktivního zájmu o své sousedství, především zájmu o život Slováků, kteří jsou nám pokrevně nejbližší a s nimiž jsme 20 let společně tvořili suverenní stát,¹⁵ napsal R. Korčák 17. srpna 1939.

Ve vztahu ke Slovensku se ve zkoumaných listech projevoval v zásadě dvojitý postoj – jednak sympatizující, jednak rekriminující. Českou veřejnost jistě pobuřovalo zejména postavení české minority žijící na Slovensku,¹⁶ ale i způsob, jakým slovenské úřady jednaly s Čechy v březnu 1939 při jejich vynuceném exodu. Přezíravě rekriminující stanovisko, jež se v kontextu analyzovaných deníků projevovalo zvláště v Lidových novinách, na sebe nejčastěji bralo podobu finančních výčitek. „Starost o Slovensko a Podkarpatsko odčerpala z českých zemí a z českých veřejných peněz mnoho prostředků, na něž čekaly zanedbané kraje v Čechách a na Moravě [...]“¹⁷

Současně se ovšem vůči Slovensku projevovaly na stránkách analyzovaných novin sympatie, diferencující ovšem mezi establishmentem na Slovensku vládnoucím a slo-

¹⁴ In: R. K. (R. Korčák), -jk- (Č. Ježek): Nová situace vlády. Venkov 34, 1939, č. 63, 15/3, s. 1.

¹⁵ Korčák, R.: O Hlinkovi a o postavení Slovenska. Venkov 34, 1939, č. 191, 17/8, s. 1.

¹⁶ Ilustrativním příkladem kritiky budiž výňatek z textu Čeňka Ježka 80.000 Čechů na Slovensku dožaduje se svých práv: „Je [...] známo, že poříjnové politické změny na Slovensku nepřiznávaly a nepřiznaly dosud těmto Čechům (na Slovensku žijícím – pozn. aut.) všech občanských práv, kolik jich na Slovensku na příklad bylo přiznáno počtem daleko slabší menšině německé nebo maďarské. V zemském sněmu slovenském mají na příklad všechny menšiny své zástupce, jen Češi nikoliv, ač daňově náleží jistě mezi poplatníky, plnící přísně povinnosti vůči slovenskému státu.“ In: Ježek, Č.: 80.000 Čechů na Slovensku dožaduje se svých práv. Venkov 34, 1939, č. 104, 5/5, s. 1.

¹⁷ Zhor, J. (K. Pošva): Pastorkové. Lidové noviny 47, 1939, č. 383, 3/8, s. 1.

venským národem. Ve Venkovu se dosud objevovaly pokusy omlouvat popřevratovým radikalismem i chování luďáků vůči české národní menšině na Slovensku.¹⁸ Koncem jara a v létě 1939, po opadnutí prvotní bolesti a rozčarování z osamostatnění Slovenska, nabývaly vrchu proslovenské sympatie, adresované ovšem slovenskému lidu, také v Lidových novinách a Národní práci.

V souvislosti s obdobím protektorátu je však znovu nutno připomenout, že od okupace byl český tisk usměrňován a kontrolován jak okupační, tak protektorátní cenzurou, které v podstatě rovněž vymezovaly pole zájmu tištěných médií i ve vztahu ke Slovensku. Přesto však bylo možné ze stránek – či spíše ze čtení mezi jejich řádky – zčásti a jen v utlumené podobě vysledovat postoje autorů mediálních produktů objevujících se v česky psaném, pod nacistickým dozorem vydávaném tisku. Především TO PMR pod vedením Z. Schmoranze sehrával v tomto období významnou úlohu; Schmoranz, stejně jako celá řada cenzorů, mnohdy bývalých důstojníků čs. armády, byl totiž zapojen do aktivní odbojové činnosti. Když byla tato jejich činnost koncem srpna 1939 okupačními úřady odhalena, byla tím zároveň uzavřena i jedna z kapitol vývoje protektorátního českého tisku.

Obsahová podoba českých novin a časopisů tedy nebyla po 15. březnu 1939 usměrňována jen po okupační linii, ale také Schmoranzovým úřadem. V oběžnících adresovaných šéfům domácího tisku se tak zračí nejenom požadavky, které nacisté kladli na TO PMR, ale také specificky domácí, autonomně protektorátní přístupy, jež pěstovaly vlastní politiku, někdy pasivně rezistentní a blízkou opozičně retardačním postojům. Samotná struktura řízení a kontroly českého tisku pak byla až do přelomu srpna a září 1939 infiltrována českým odbojem (Bareš – Pasák 1968, s 1003 – 1033).

TO PMR přitom od počátku okupace vydal mnoho pokynů, které upravovaly charakter českého protektorátního tisku, přičemž některé z nich se věnovaly i tematice spjaté s vývojem na Slovensku. Určité momenty byly v českém prostředí vnímány bolestně, nebylo však radno je jítřit; tak se např. nesmělo psát o počtu úředníků a vojáků vracejících se ze Slovenska a Podkarpatské Rusi.¹⁹ V první polovině dubna 1939 se opakovaly instrukce zakazující užívání pojmu „česko-slovenský“, „Republika česko-slovenská“ apod.²⁰ Zde šlo především o to, aby byla co nejdříve vymazána jakákoliv

¹⁸ „Dají se vysvětlit tím, že ve vedoucích kruzích Slovenska stále ještě převažuje revolučně politická ideologie nad věcnou objektivitou.“ In: R. K. (R. Korčák): Slovenské poznámky. Venkov 34, 1939, č. 192, 18/8, s. 3.

¹⁹ „Dále Vám doporučujeme, abyste neuvěřejňovali zprávy o rozsahu nezaměstnanosti případně o možnosti zvýšení nezaměstnanosti na území Protektorátu a dále také o tom, kolik českých státních úředníků a vojenských gážístů přijde ze Slovenska a z Podkarpatské Rusi na území Protektorátu.“ In: Instrukce ze 24. března 1939. Moravský zemský archiv, Brno. Archiv Lidových novin v Brně (1912 – 1952). G 426, 72/12.

²⁰ „Vážený pane šefredaktore, zjistili jsme, že celá řada spolků a institucí nemohla dosud buď z technických nebo jiných důvodů provést změnu svých názvů, takže v tisku jak v denním, tak zejména v krajinském a odborovém se vyskytují názvy, česko-slovenský“ nebo, Republika Česko-Slovenská, které neodpovídají dnešnímu státoprávnímu postavení Protektorátu. Ministerstvo vnitra k dotazu sdělilo, že připravuje nařízení v tom smyslu, aby tato dnešnímu stavu neodpovídající označení nebyla užívána. Vyjádřilo se dále v tom smyslu, že závažná

vzpomínka na existenci čs. státu, rovněž byla ale zdůrazňována nutnost i ve formálních záležitostech prezentovat Slovensko jako samostatný stát.²¹ Ještě v létě 1939 bylo opakovaně zabraňováno psát o Slovensku tak, aby byla připomínána jeho československá minulost. Jinou zmínkou, která odkazuje ke slovenským reáliím, je upozornění ze 27. března 1939, které varuje před texty, v nichž by se čtenářské veřejnosti dostalo informací o napětí na maďarsko-slovenských hranicích,²² jež by odhalovaly konflikt mezi německými protégé ve střední Evropě v době, kdy se již nacistická agrese obracela proti Polsku.

Netřeba připomínat, že na všech těchto instrukcích byla jistě primárně zainteresována okupační linie regulativně kontrolního mechanismu usměrňování a řízení českých tištěných médií, která se koncentrovala v tiskovém odboru kulturně politického oddělení Úřadu říšského protektora (ÚŘP) pod vedením Karla Alexe von Gregoryho a jeho podřízeného, již výše jmenovaného W. Wolframa von Wolmara. Přesto se i mezi protektorátními tiskovými instrukcemi – vzdor tomu, že TO PMR byl i formálně podřízen tiskové sekci ÚŘP – objevuje dokument, který vyjadřuje při vši nutné zastřenosti vcelku zřetelně hodnocení slovenského vývoje od zářijové krize z roku 1938 až do léta 1939. Šlo o text, který TO PMR poskytl „na podnět redakce jednoho pražského deníku“ jako instrukci českým novinám, jak psát o výročí úmrtí Andreje Hlinky, od něhož 15. srpna 1939 uplynul jeden rok. Jedná se o velmi zajímavý dokument, který lze chápat i jako určitou zakuklenou obranu první a druhé republiky ve vztahu ke Slovákům, jako vyjádření skepse vůči projektu slovenské „nezávislosti“ pod Hitlerovou patronací, rovněž jako opatrně kritické zhodnocení Hlinkovy osobnosti jako takové, souběžně ale též jako ujištění o sympatiích Čechů vůči Slovákům i o významu vzájemných vazeb nanej-

označení mohou být vypuštěna i když by šlo o označení oficiální, případně zaznamenané v rejstříku. Žádáme Vás proto, vážený pane šefredaktore, abyste těmto označením věnoval laskavě redakční pozornost a učinil v redakci svého listu případná opatření, aby těchto označení v tisku používáno nebylo.“ In: Instrukce ze 4. dubna 1939. Moravský zemský archiv, Brno. Archiv Lidových novin v Brně (1912 – 1952). G 426, 72/12.

V instrukci ze 13. dubna 1939 adresované vedení Lidových novin Osvaldem Svobodou, zanedlouho nacisty odhaleným odbojářem, se lze dočíst obdobné sdělení: „Vážený pane šefredaktore, dovolujeme si Vás požádati, aby Váš list nepoužíval ve svých sloupcích označení ‚Československý‘ ani ‚Československá republika‘, i když jde o označení stanovená zákonem, vládním nařízením nebo rejstříková. Žádáme, aby takováto označení byla buď vůbec vypuštěna nebo nahrazena zkratkou ‚Čs‘, nikoliv ‚ČSR‘. Jde zejména také o označení uváděná v inserátech i v jiných oznámeních. [...] V této souvislosti dovolujeme si Vás také upozornit na to, že není přípustno používat na místo dřívějšího označení ‚Československá církev‘ názvu ‚Česká církev‘ nýbrž, že je třeba slovo ‚Československá‘ nahradit zkratkou ‚ČS‘.“ In: Instrukce ze 13. dubna 1939. Moravský zemský archiv, Brno. Archiv Lidových novin v Brně (1912 – 1952). G 426, 72/12.

²¹ „Mapy Německé říše, zahrnující Protektorát Čechy a Morava nesmějí vyznačovat býv. hranice historických zemí; je-li na mapě zakreslen též Slovenský stát, musí být země Slovenského státu odlišně označena barvou nebo vyčárkovaním Slovenského území.“ In: Instrukce ze 25. března 1939. Moravský zemský archiv, Brno. Archiv Lidových novin v Brně (1912 – 1952). G 426, 72/12.

²² Viz instrukce ze 27. března 1939. Moravský zemský archiv, Brno. Archiv Lidových novin v Brně (1912 – 1952). G 426, 72/12.

pro samotné Slováky, na nichž nemůže nic změnit ani existence „slovenského štátu“. Vzhledem k výjimečnosti instrukce bude vhodné prezentovat ji v úplnosti:

„[...] je tomu rok, co v Ružomberoku zemřel Andrej Hlinka, nejrázovitější a nejznámější slovenská politická postava z konce předešlého a začátku tohoto století, která mocně ovlivnila – snad více kouzlem a zápalem své osobnosti, než nesporností svých pravd, správností svých metod a logičností svých cílů – politický život Slováků jak v posledních desetiletích jejich neutěšené situace v rámci Uherska, tak za celých dvacet let v bývalé Československé republice, kde se Hlinka arciť brzy postavil na stranu kritiků a nespokojenců, takže se stal zakladatelem a vůdcem slovenské lidové strany, hlavní to reprezentantky slovenského autonomistického hnutí, které pak v březnu letošního roku – pravda, už bez Hlinkovy účasti – rozvázalo státoprávní svazek Slováků s Čechy a pokusilo se o samostatný státní život slovenského národa. A přece jména a památky Andreje Hlinky bude o prvním výročí jeho smrti vzpomenuť i v Čechách a na Moravě: bylť Andrej Hlinka jedním z nejstatečnějších a nejobětavějších buditelů slovenského lidu a neohroženým zastáncem jeho práv v nerovném boji s maďarizačním útiskem, který nebezpečně ohrožoval už samy kořeny slovenského národního bytí. Tehdy Hlinka, hledaje pomoc pro svůj těžce zkušný národ, přišel po prve do Čech a na Moravu, kde se mu dostalo vřelého uvítání a bratrské pomoci – sám pak napsal o své triumfální cestě mezi Čechy, že v sympatiích, projevených jeho osobě, vidí vroucí a upřímný zájem českého národa o osudy a blaho národa slovenského. Tento zájem zůstává nezměněný a nezmenšený i když se později tolik změnilo v Hlinkově poměru k českému národu a když se ještě víc změnilo po Hlinkově smrti.“²³

Zůstává otázkou, nakolik lze tento dokument, který rozsahem, hloubkou a intenzitou zájmu o slovenskou tematiku překonává všechny ostatní instrukce, považovat za vyjádření názorů a postojů raného protektorátního establishmentu, ještě spjatého nejen s druhorepublikovým projektem čs. státu, ale především s národně sebezáchovným vzepětím českého národa vyvolaného úderem nacistické okupace. Ovšem vzdor existenci tohoto ojedinělého dokladu reflektujícího Slovensko z protektorátní perspektivy je nutno v první řadě konstatovat, že jak v analyzovaných českých tištěných médiích, tak i v instrukcích adresovaných TO PMR šéfredaktorům nebo vedoucím redaktorům českého denního tisku, byl v tomto období zájem o slovenskou tematiku již vcelku velmi slabý, což mělo své důvody objektivní, ale i dané nepřekročitelnou bariérou cenzury, byť intence té okupační se nemusely krýt s přáními a představami cenzury protektorátní.

ZÁVĚREM

Vcelku lze konstatovat, že témata spjatá se Slovenskem hrála relativně důležitou úlohu na stránkách sledovaných raníků během druhé republiky, ovšem při vědomí

²³ Instrukce z 15. srpna 1939. Moravský zemský archiv, Brno. Archiv Lidových novin v Brně (1912 – 1952). G 426, 72/12.

významu, které Slovensko nabylo po své autonomizaci na podzim 1938 pro osud celého československého státního celku, překrývala mnohdy tuto tematiku jiná, z perspektivy budoucích osudů českých zemí méně zásadní témata.

Zkoumaná trojice raníků zvolila různé přístupy k slovenské realitě nastolené Žilinskou dohodou. Zatímco Lidové noviny pěstovaly svou „strategii mlčení“, oba zbývající listy se o Slovensku vyjadřovaly hojněji a otevřeněji. Především list Právo lidu (Národní práce) neváhal kritizovat vývoj na Slovensku, které HSLS přetvářela do podoby země ovládané nejen autoritativním, ale přímo již i totalitářským režimem. Venkov, jehož odpovědnost jako klíčového listu Strany národní jednoty (SNJ) byla největší, věnoval Slovensku poměrně hodně pozornosti; slovenský separatismus i pronacistický extremismus radikálního křídla HSLS bagatelizoval, česko-slovenskou státní budoucnost viděl vcelku optimisticky, na druhé straně kriticky hodnotil protičeskou xenofobii rozpotanou slovenskými šovinisty po zhroucení první republiky.

S okupací českých zemí a se vznikem Protektorátu Čechy a Morava se Slovensko rychle vytratilo ze stránek zkoumaných deníků; v analyzovaných textech bylo přitom možno odhalit jak sympatie s blízkým sousedním národem, tak jisté prvky rekriminace. O tom, že Slovensku věnovala pozornost i TO PMR, svědčí dochované instrukce, v nichž je slovenská tematika zmiňována. Ojedinelým dokladem prozrazujícím hodnocení vývoje na Slovensku z perspektivy blízké protektorátnímu establishmentu je pak instrukce adresovaná českému tisku k prvnímu výročí smrti A. Hlinky (15. srpen 1939), která i při svém oficiálním – a tajném zároveň – charakteru vyjadřuje nejen zastřenou obranu druhé, a nakonec i první republiky, ale také skeptický postoj k projektu slovenské „suverenity“ pod nacistickou „ochranou“.

ZDROJE

- Bareš, Arnošt – Pasák, Tomáš: Odbojová organizace Zdeňka Schmoranze v roce 1939. *Historie a vojenství*, 1968, 6, s. 1003 – 1033.
- Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha – Litomyšl: Paseka 2004.
- Končelík, Jakub – Večeřa, Pavel – Orság, Petr: Dějiny českých médií 20. století. Praha: Portál 2010.
- Končelík, Jakub: Řízení a kontrola českého tisku v Protektorátu Čech a Morava. In: Foret, Martin – Lapčík, Marek – Orság, Petr (eds.): Média dnes: Reflexe mediality, médií a mediálních obsahů. Olomouc: Univerzita Palackého 2008, s. 295 – 311.
- Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 – 1945. Praha: Karolinum 2002.
- Pasák, Tomáš: Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích v letech 1939 – 1945. Praha: Univerzita Karlova 1980.
- Večeřa, Pavel: Tři české deníky v období pomnichovské a druhé republiky. *Sociální studia 4: Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita 1999, s. 131 – 154.

PRAMENY

Lidové noviny, 1938 – 1939.

Moravský zemský archiv, Brno. Archiv Lidových novin v Brně (1912 – 1952). G 426, 72/12.

Národní práce, 1939.

Právo lidu, 1938.

Venkov, 1938 – 1939.

Image of Slovakia in the Czech Print Media between Second Republic and Protectorate of Bohemia nad Moravia**Abstract**

The paper deals with the image of Slovakia in selected Czech printed media, i.e. in the daily newspapers of *Lidové noviny*, *Venkov* and *Právo lidu* (*Národní práce*), in the period of the second republic and the first months after establishing the Protectorate Bohemia and Moravia. The text works only with comment-character articles, written by journalists or external co-operators of the examined newspapers. Due to the fact that press was subject to extensive regulation and severe censorship at the time, the paper will also focus on internal instructions and supervisory mechanisms having an impact on the resulting media products. The interest taken in Czech media in Slovakia in its autonomous form reflected the efforts of the second-republic establishment to quickly stabilise the constitutional relations of the republic weakened by the Munich Treaty, while emphasising, above all, the motive of Czech and Slovak unity. On the other hand, after establishing the independent Slovak state and following the establishment of the Protectorate in the Czech lands occupied by the Nazis, the topics associated with Slovakia quickly disappeared from the analysed Czech newspapers.

Keywords

Slovakia – Protectorate of Bohemia and Moravia – Second Republic – protectorates journalism – collaboration

Pavel Večeřa (1969) je odborný asistent na Katedře mediálních studií a žurnalistiky FSS MU v Brně. Specializuje se na problematiku dějin českých médií, zejména v období Protektorátu Čechy a Morava. Rovněž se koncentruje na vztahy politických stran a tištěných médií v době první republiky a fenomén kolaborace. Je spoluautorem publikace Dějiny českých médií 20. století (2010; spoluautoři Jakub Končelík a Petr Orság).

PhDr. Pavel Večeřa, Ph.D.

Katedra mediálních studií a žurnalistiky
Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita v Brně
Joštova 10
602 00 Brno
Česká republika

vecera@fss.muni.cz